

Anticipatie en reactie¹

Hoe en wanneer bestaande partijen voorstellen overnemen van nieuwe partijen

Simon Otjes

ABSTRACT

Downs (1957) has proposed that new political parties may be formed in order to change the policy positions of established parties. Rather than seeking to implement their own manifestos directly from government office, some new parties may seek to influence the manifestos of established parties in order to see their policy goals realized. While the notion is old, it has not been studied extensively. This paper seeks to find out under what conditions established parties take over policy positions specific to new parties. It looks at two points in time when an established party can do so: in anticipation, i.e., before a new party enters parliament, and in reaction, i.e., after a new party has entered parliament. To this end, the paper will study the anticipatory behaviour and reactions of all established parties to all new parties entering the Dutch political system since 1946.

Keywords: new political parties, party positions, Dutch politics, party strategy, party behaviour

1. Inleiding

Politieke partijen worden door politieke wetenschappers primair gezien als organisaties die proberen om, door zetels in het parlement en posten in het kabinet te verkrijgen, invloed uit te oefenen op overheidsbeleid (Ware, 1996, p. 5). Downs stelde dat sommige partijen worden opgericht om de posities van andere partijen te beïnvloeden (Downs, 1957, p. 127). Deze nieuwe partijen proberen niet zelf hun beleidsdoelen te realiseren. Ze proberen andere partijen hun voorstellen te laten overnemen en deze hun beleidsdoelen te laten realiseren. Gevestigde partijen kunnen ook bewust proberen de voorstellen van een nieuwe partij te kopiëren om daar electoraal van te profiteren (Schain, 2006; Downs, 2001, p. 27, Meguid, 2005; Harmel & Svåsand, 1997; Huijbregts, 2006). Deze twee fenomenen – nieuwe partijen die de posities van bestaande partijen proberen te beïnvloeden en bestaande

partijen die proberen posities van nieuwe partijen te kopiëren – zijn twee kanten van één en dezelfde medaille: het zijn positionele reacties van bestaande partijen op de opkomst van een nieuwe partij.

Het vermogen van nieuwe partijen om de posities van bestaande partijen te veranderen, maakt hen in potentie belangrijke spelers in een democratie. Politieke partijen zijn immers niet geneigd hun posities te veranderen als ze daar niet toe gedwongen worden (Harmel & Svåsand, 1997, p. 316). Mair (1997) en Harmel (1985) hebben voorgesteld dat de opkomst van een nieuwe politieke partij een belangrijke externe schok kan vormen, die partijen kan forceren nieuwe posities in te nemen. Harmel (1985, p. 416) schreef vijftientig jaar geleden dat dit fenomeen vaak besproken was maar niet systematisch onderzocht. Sindsdien is er een beperkt aantal onderzoeken geweest die zich op dit fenomeen hebben gericht (in het bijzonder Huijbregts, 2006 en Harmel & Svåsand, 1997). Volgens Norris (2005, p. 264) is de voornoemde *case study* van Harmel en Svåsand de meest systematische analyse voor dit fenomeen. Het doel van dit artikel is om hun hypothesen verder te toetsen.

Dit artikel kijkt naar één enkele manier waarop bestaande partijen kunnen reageren op nieuwe partijen, namelijk door beleidsvoorstellen over te nemen. Dit onderzoek zal proberen te achterhalen hoe bestaande partijen reageren op nieuwe partijen, zowel in anticipatie op een nieuwe partij die in het parlement toetreedt als daarna in reactie op dat toetreden. Daarnaast wordt geprobeerd te verklaren waarom sommige bestaande partijen krachtiger reageren op bepaalde nieuwe partijen dan op andere. Het onderzoek richt zich op Nederland sinds de Tweede Wereldoorlog. In die zin is het onderzoek een *case study*, maar er zijn wel negentien nieuwe partijen die binnen het onderzoek vallen. Er is gekozen om naar één land te kijken om institutionele factoren constant te houden. Norris (2005) heeft gesteld dat institutionele factoren de reacties van bestaande partijen kunnen beïnvloeden. Zij stelt onder meer dat, als door het kiesstelsel nieuwe partijen structureel worden buitengesloten, bestaande partijen niet op hen hoeven te reageren. Er is mede voor Nederland gekozen, omdat in dit land door het open politieke stelsel, in het bijzonder het proportionele kiesstelsel, veel nieuwe partijen hebben weten toe te treden tot het parlement (Krouwel & Lucardie, 2008).

2. Nieuwe partijen in een theoretisch kader

In de volgende secties zullen enkele theoretische onderscheiden geschetst worden die helpen om de verschillen tussen nieuwe partijen te begrijpen, evenals de manieren waarop bestaande partijen op nieuwe partijen kunnen reageren, en condities waaronder zulke reacties meer of minder sterk zullen zijn.

2.1. *Nieuwe partijen*

Om te beginnen is het noodzakelijk te definiëren wat onder een nieuwe partij precies dient te worden verstaan. Dit begrip heeft twee onderdelen: ‘nieuw’ en ‘politieke partij’. Een politieke partij is een organisatie die kandidaten benoemt voor de verkiezingen voor het nationale parlement (Sjöblom, 1968, p. 12). Om het ‘nieuwe’ van politieke partijen te begrijpen, is hun vormingsproces belangrijk. Mair (1999) stelt een onderscheid voor tussen partijen die zijn gevormd door geboorte, huwelijk, scheiding en transformatie (zie tabel 1).

TABEL 1. **Types partijen en hun oprichters.**

Type	Gevormd door	Voorbeeld
Geboorte	Mensen zonder achtergrond in bestaande partij	Partij voor de Dieren
Scheiding	Mensen die zich afsplitsen uit een partij	Partij voor de Vrijheid
Huwelijk	Twee of meer partijen	ChristenUnie
Transformatie	Eén partij	Vlaamse Liberalen en Democraten

Politieke partijen die ontstaan door geboorte worden gevormd door *homines novi*, die geen achtergrond hebben in een bestaande politieke partij. De Partij voor de Dieren, die is opgericht door voorheen politiek-neutrale dierenrechtenactivisten, is hier een voorbeeld van. Partijen die gevormd zijn door een scheiding, zijn een afsplitsing van een bestaande partij. De Partij voor de Vrijheid (PVV), die is opgericht door Geert Wilders nadat hij zich onafhankelijk verklaarde van de VVD-fractie, is hier een voorbeeld van. Nieuwe partijen die door een huwelijk gevormd zijn, zijn een fusie van twee of meer bestaande partijen. De ChristenUnie is een dergelijke fusie van twee christelijke partijen, de RPF en de GPV. Ten slotte zijn transformaties partijen die hun naam, leiderschap en ideologie radicaal veranderen (Krouwel & Lucardie, 2008, pp. 279-280). In Vlaanderen, bijvoorbeeld, veranderden tussen 1992 en 2004 alle grote partijen hun naam, als teken van een nieuwe koers. Partijen die gevormd zijn door een huwelijk of een transformatie zijn in strikte zin geen nieuwe partij, maar een hergroepering van een of meer bestaande partijen. Daarom zal in navolging van Rochon (1985, p. 437 voetnoten 6 en 10) een nieuwe partij gedefinieerd worden als een organisatie die voor het eerst kandidaten verkozen ziet in het nationale parlement en niet gevormd is door een transformatie of een huwelijk waarbij ten minste één partij betrokken is geweest die eerder in het parlement verkozen kandidaten heeft gehad. Van de 165 verschillende partijen die hebben meegedaan aan verkiezingen in Nederland sinds 1946 blijven er dan 19 over die voldoen aan deze omschrijving (zie tabel 2).²

TABEL 2. Nieuwe Nederlandse partijen tussen 1946 en 2006.

Nieuwe Partij		Jaar		Verkiezingen		Typologie		Ideologie ^a
		Opgericht	Verkozen	Stemmen	Zetels	Vorming	Doel	
Katholieke Nationale Partij	KNP	1948	1948	1%	1	Scheiding	Uitdager (KVP)	Economisch Rechts Katholicisme
Pacifistisch-Socialistische Partij	PSP	1957	1959	2%	2	Geboorte ^b	Uitdager (PvdA) ^c	Links-Socialisme
Boerenpartij	BP	1957	1963	2%	3	Geboorte	Mobiliserend	Rechts-Populisme
Gereformeerd Politiek Verbond	GPV	1948	1963	1%	1	Scheiding	Uitdager (ARP) ^c	Orthodox Protestantisme
Democraten '66	D66	1966	1967	5%	7	Geboorte	Mobiliserend	Pragmatisme
Politieke Partij Radicalen	PPR	1968	1971	2%	2	Scheiding	Uitdager (KVP) ^c	Progressief Katholicisme
Democratisch Socialisten '70	DS70	1970	1971	5%	8	Scheiding	Uitdager (PvdA)	Sociaal-Democratie
Nederlandse Mid-denstands Partij	NMP	1970	1971	2%	2	Geboorte	Mobiliserend ^c	Rechts-Liberalisme
Rooms Katholieke Partij Nederland	RKPN	1972	1972	1%	1	Geboorte ^d	Uitdager (KVP)	Orthodox Katholicisme
Reformatorisch Politieke Federatie	RPF	1975	1981	1%	2	Scheiding	Uitdager (CDA) ^e	Orthodox Protestantisme
Evangelische Volkspartij	EVP	1982	1982	1%	1	Scheiding	Uitdager (CDA) ^e	Progressief Protestantisme
Centrumpartij	CP	1980	1982	1%	1	Geboorte ^e	Mobiliserend	Nationalisme
Algemeen Ouderen Verbond	AOV	1994	1994	4%	6	Geboorte	Mobiliserend	Geen (Ouderenbelang)
Politieke Unie 55+	U55+	1992	1994	1%	1	Geboorte ^f	Mobiliserend	Geen (Ouderenbelang)
Socialistische Partij	SP	1971	1994	1%	2	Scheiding	Uitdager (PvdA)	Socialisme
Leefbaar Nederland	LN	1999	2002	2%	2	Geboorte	Mobiliserend	Populisme
Lijst Pim Fortuyn	LPF	2002	2002	17%	26	Geboorte ^g	Mobiliserend	Rechts-Populisme
Partij voor de Dieren	PvdD	2002	2006	2%	2	Geboorte	Mobiliserend	Groene politiek
Partij voor de Vrijheid	PVV	2004	2006	6%	9	Scheiding	Mobiliserend ^h	Rechts-Populisme

^a Ideologie in de beginjaren.^b De PSP is gevormd door mensen met een achtergrond in de PvdA, SDAP en/of CDU maar niet als directe splitsing (Van der Land, 1962).^c Deze classificatie is in tegenstelling met Rochon (1985).^d De RKPN is gevormd als splitsing van de buitenparlementaire NRP (Tomassen, 2003, p. 134).^e De CP is gevormd als splitsing van de buitenparlementaire NCP (Van Donselaar & Van Praag, 1983, p. 35).^f De U55+ is gevormd als een fusie van de buitenparlementaire ouderenpartijen Partij voor Ouderen en Bejaarden Centraal (Hippe, Lucardie & Voerman, 1995).^g De LPF is gevormd als een splitsing van het toen nog buitenparlementaire LN (Hippe, Lucardie & Voerman, 2004, p. 97).^h Deze classificatie is in tegenstelling met Krouwel en Lucardie (2008).

2.2. *Reacties van bestaande partijen*

Bestaande partijen kunnen op verschillende manieren reageren op nieuwe partijen. Om de verschillende reacties te begrijpen, zijn er twee onderscheiden te maken: ten eerste tussen positieve en negatieve reacties, ten tweede tussen reacties in termen van aandacht en in termen van posities.

Downs (2001) maakt een onderscheid tussen positieve en negatieve reacties ('engaging' en 'disengaging'). In een positieve reactie worden elementen van het programma van een nieuwe partij overgenomen door een bestaande partij. In een negatieve reactie worden juist programmatische elementen van een nieuwe partij afgewezen. Het tweede onderscheid is tussen de aandacht die partijen aan bepaalde thema's besteden en de daadwerkelijke voorstellen waar ze voor of tegen zijn. Zo ontstaan er vier soorten reacties (zie tabel 3).

TABEL 3. **Types reacties van bestaande partijen.**

Reactie	Aandacht	Positie
Positief	Zelfde aandachtspunten ontwikkelen	Overnemen van voorstellen
Negatief	Aandacht richten op andere onderwerpen	Innemen van tegenstelde posities

Ten eerste zijn er positieve reacties in termen van aandacht (Huijbregts, 2006; Meguid, 2005). Een bestaande partij besteedt dan meer aandacht aan onderwerpen die door de nieuwe partij op de politieke agenda worden gezet. Dit hoeft niet te betekenen dat ze de specifieke voorstellen van de nieuwe partij overneemt. Ze kan ook meer nadruk leggen op de oplossingen die zij zelf had voor het probleem dat de nieuwe partij agendeert. Een partij kan, ten tweede, negatief reageren in termen van aandacht. Dat betekent dat de partij minder aandacht besteedt aan het belangrijkste onderwerp van de nieuwe partij (Downs, 2001; Huijbregts, 2006; Meguid, 2005). Ten derde is een positieve reactie in termen van positie mogelijk: een bestaande partij kan specifieke beleidsvoorstellen van een nieuwe partij overnemen (Heinisch, 2003, pp. 103-109; Schain, 2002, pp. 237-238; Downs, 2001, p. 27; Bale, 2003; Donovan & Broughton, 1999, p. 267). Ten slotte kan een partij zich juist negatief uitspreken over de voorstellen die een nieuwe partij doet.

Er is slechts beperkt onderzoek gedaan naar positieve en negatieve reacties op nieuwe partijen in het algemeen. De studie van Huijbregts (2006) is het enige onderzoek met een groot aantal casussen dat zich richt op nieuwe partijen in het algemeen. Het richt zich in het bijzonder op aandacht. Huijbregts (2006, p. 58) stelt dat, terwijl sommige nieuwe partijen een groot effect hebben gehad op bestaande

partijen, de meeste nieuwe partijen door bestaande partijen worden genegeerd, zeker als ze niet als een bedreiging worden gezien. Huijbregts (2006, pp. 58-59) doet tevens enkele voorstellen voor onderzoek: dat vervolgonderzoek zou zich moeten richten op verschillende soorten effecten, zoals partijposities, en het zou op een zodanige manier te werk moeten gaan dat de veranderingen terug te voeren zijn op de nieuwe partijen. Dit onderzoek volgt dit advies en richt zich op positionele veranderingen die terug te voeren zijn op nieuwe partijen.

2.3. *Tussenliggende factoren*

Verskillende nieuwe partijen kunnen verschillende bestaande partijen op verschillende manieren beïnvloeden. Hier wordt uitgegaan van de theorie van Harmel en Svåsand (1997), die stellen dat drie factoren van invloed kunnen zijn: de electorale ontwikkeling van de nieuwe partij, de electorale ontwikkeling van de bestaande partij, en de relatie tussen de nieuwe en de oude partij. Daarnaast kunnen de reacties van bestaande partijen gevolgen hebben voor het electorale succes van een nieuwe partij.

De eerste factor is de mate waarin een nieuwe partij een reële bedreiging is voor de bestaande partijen. Harmel en Svåsand (1997, p. 317) stellen voor dat slechts op partijen gereageerd zal worden als ze genoeg stemmen of zetels krijgen om opgemerkt te worden. De nieuwe partij moet een geloofwaardige bedreiging zijn voor de bestaande partijen, die sterker zullen reageren op een grote partij dan op een partij die in electoraal opzicht marginaal blijft.

De tweede factor is het electorale succes van een bestaande partij: gaat de bestaande partij erop vooruit of achteruit? In tijden van instabiliteit en onzekerheid zullen organisaties geneigd zijn succesvolle voorbeelden te volgen (DiMaggio & Powell, 1991). In dit geval zou een bestaande partij in crisis voorstellen overnemen van een succesvolle nieuwe partij. Bij het verklaren van het gedrag van nieuwe partijen benadrukken de meeste auteurs electorale overwegingen (Schain, 2006; Norris, 2005, p. 264; Downs, 2001, p. 27; Meguid, 2005; Huijbregts, 2006; Norris & Lovenduski, 2004; Demker, 1997). Harmel en Svåsand (1997, p. 317) stellen dat een partij slechts zal reageren als ze daar door slechte verkiezingen toe gedwongen wordt. Door voorstellen van de nieuwe partij over te nemen proberen partijen kiezers terug te winnen of te voorkomen dat meer kiezers de partij verlaten.

Harmel en Svåsand (1997, p. 317) brengen de genoemde factoren samen. Ze stellen voor dat een bestaande partij de posities van een nieuwe partij zal overnemen als die nieuwe partij een significant aantal zetels of stemmen wint en tegelijkertijd de

bestaande partij een verkiezingsuitslag krijgt die ze beschouwt als 'slechte verkiezingen'. Ze stellen aldus een interactie-effect voor: als beide factoren aanwezig zijn, reageren bestaande partijen sterk op nieuwe partijen.

De laatste factor heeft betrekking op de relatie tussen een nieuwe partij en een bestaande partij: Rochon (1985) maakte een onderscheid tussen uitdagende ('challengers') en mobiliserende partijen ('mobilizers'). Een uitdagende partij valt een bestaande partij aan op haar eigen terrein (Rochon, 1985, p. 421). Ze stelt dat een bestaande partij haar eigen ideologie heeft verloren en/of het niet langer opneemt voor haar traditionele electoraat. Mobiliserende partijen proberen kiezers aan te spreken met een nieuw thema. Ze proberen een nieuwe groep kiezers aan te spreken, formuleren een nieuwe ideologie of stellen voor het politieke bestel te hervormen (Lucardie, 2000). Ze benadrukken hoe hun 'nieuwe politiek' verschilt van de oude politiek der bestaande partijen (Rochon, 1985, p. 421). Het valt te verwachten dat, als een bepaalde bestaande partij wordt uitgedaagd door een nieuwe partij, deze ene partij sterker zal reageren dan de andere partijen. Harmel en Svåsand (1997, p. 317) nemen dit derde element op in hun onderzoek en stellen dat een bestaande partij sterker zal reageren op een nieuwe partij als deze ideologisch 'in de buurt' staat. Hier wordt dan ook uitgegaan van de relatie tussen uitdagers en uitgedaagden.

De reacties van bestaande partijen kunnen effect hebben op de electorale prestaties van een nieuwe partij. Door alvorens een nieuwe partij het systeem binnenkomt punten van deze partijen over te nemen, kunnen bestaande partijen proberen het gras voor de voeten van de nieuwe partij weg te maaien. Zo zullen partijen proberen te voorkomen dat hun eigen kiezers naar die partij uitwijken en de nieuwe partij te groot wordt. Dit volgt het idee van Meguid (2005) dat door de reacties van bestaande partijen de steun voor nieuwe partijen kan worden beperkt of vergroot.

De bovenstaande overwegingen leiden tot vijf hypothesen:

1. Bestaande partijen reageren positiever op nieuwe partijen die tot het parlement toetreden met een groot aantal stemmen dan op nieuwe partijen die tot het parlement toetreden met een klein aantal stemmen.
2. Bestaande partijen die veel stemmen verloren hebben in de verkiezing waarin een nieuwe partij toetreedt tot het parlement, reageren positiever op een nieuwe partij dan partijen die weinig of geen stemmen hebben verloren.
3. Er bestaat een interactie-effect tussen de grootte van een nieuwe partij en de electorale ontwikkeling van een bestaande partij, die de reacties van de bestaande partij bepaalt.
4. Bestaande partijen die worden uitgedaagd door een nieuwe partij reageren daar sterker op dan partijen die niet worden uitgedaagd door een nieuwe partij.

5. Als bestaande partijen anticiperen op het toetreden van een nieuwe partij tot het parlement, dan zal deze nieuwe partij minder stemmen krijgen bij de verkiezingen dan bij het uitblijven van anticipatie.

3. Methodologie

In dit artikel is gekozen voor een kwantitatieve benadering. De effecten van nieuwe partijen op bestaande partijen worden gemeten en vergeleken om te ontdekken onder welke voorwaarde nieuwe partijen meer of minder sterke reacties uitlokken bij bestaande partijen. De keuze voor een kwantitatieve benadering hangt samen met de ontwikkeling van het onderzoek naar het effect van nieuwe partijen. Gerring (2007, pp. 39-43) stelt dat *case studies* en studies met een groter aantal casussen beide een functie hebben in de sociale wetenschappen: zo kunnen *case studies* gebruikt worden om hypothesen te genereren en studies met een groter aantal casussen om hypothesen te toetsen. Dit onderzoek bouwt verder op de vergelijkende *case study* van Harmel en Svåsand (1997) en heeft als doel de hypothesen die zij hebben gepostuleerd op een robuuste manier te toetsen. Een kwantitatieve benadering heeft ook beperkingen: zo worden alle verschuivingen in partijposities naar aanleiding van een nieuwe partij gelijkwaardig geacht. Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen wezenlijke en marginale veranderingen van programma's van bestaande partijen. Een meer kwalitatieve benadering is echter veel minder geschikt om voor een groter aantal casussen de hypothesen te toetsen.

3.1. *Positionele reacties meten*

Bestaande partijen kunnen op een positieve en op een negatieve manier reageren op de opkomst van een nieuwe partij. Een positieve reactie bestaat uit het overnemen van de voorstellen van deze partij, een negatieve reactie bestaat uit het afwijzen daarvan. Deze zullen hier geïntegreerd worden in één meetinstrument dat reacties onderscheidt van heel negatief tot heel positief. Dit artikel kijkt naar twee manieren waarop bestaande partijen kunnen reageren op nieuwe partijen: in anticipatie, voor een nieuwe partij het parlement betreedt, en in reactie, nadat de partij het parlement is binnengetrepen. Deze zullen de anticipatiescore respectievelijk de reactiescore genoemd worden. Deze scores gaan uit van een specifiek begrip van partijposities. Diverse wetenschappers zien een positie van een partij als de locatie van die partij in een politieke ruimte (Harmel & Svåsand, 1997; Pellikaan, De Lange & Van der Meer, 2007; Norris, 2005). Een positie kan echter ook het standpunt van een partij op een specifiek beleidsvoorstel zijn. Een partij kan voor of tegen de

doodstraf zijn, bijvoorbeeld. De meetinstrumenten die hier ontwikkeld worden kijken naar de verandering van partijen in zulke specifieke partijposities. De methode is een variant van de confrontatiemethode (zie Pellikaan, De Lange & Van der Meer, 2007), die is gebaseerd op het handmatig coderen van verkiezingsprogramma's. De methode 'kijkt' naar de verandering van partijposities op de beleidsvoorstellen die uniek zijn voor de nieuwe partij. Deze benadering is geprefereerd boven een ruimtelijke benadering om zo zeker als mogelijk te zijn van de uniciteit van de posities. Twee begrippen spelen hierbij een cruciale rol: uniciteit en overeenstemming.

De reactie- en de anticipatiescore geven een indruk van programmatische overeenstemming tussen oude en nieuwe partij. Een oude partij kan het eens of oneens zijn met de beleidsvoorstellen van nieuwe partijen. Al deze standpunten kunnen geïntegreerd worden tot één score die weergeeft in hoeverre een oude partij het eens of oneens is met het programma van de nieuwe partij. Men kan dit voor opeenvolgende verkiezingsprogramma's doen en zo bekijken of een bestaande partij het in de loop der tijd meer of minder eens (of oneens) wordt met een nieuwe partij. Dit onderzoek kijkt naar drie momenten: de verkiezing voordat een nieuwe partij toetreedt tot het parlement, de verkiezing waarin de nieuwe partij toetreedt, en de verkiezing nadat de nieuwe partij is toegetreden.

De reactie- en de anticipatiescore hebben betrekking op unieke voorstellen van een nieuwe partij. Zo kan men er zeker van zijn dat de verandering in de posities van de bestaande partij gerelateerd kan worden aan de opkomst van de nieuwe partij, zoals voorgesteld door Huijbregts (2006). Het is mogelijk dat naast de opkomst van een nieuwe partij externe factoren, zoals rampen, aanslagen of de opkomst van sociale bewegingen, een verklaring kunnen zijn waarom bepaalde thema's (meer) politieke aandacht krijgen. Het is echter onwaarschijnlijk dat deze externe factoren ertoe leiden dat bestaande partijen precies die voorstellen in hun verkiezingsprogramma's opnemen die alleen in het verkiezingsprogramma van een nieuwe partij stonden. Bij de reactiescore worden tevens slechts die voorstellen geselecteerd waarvan de nieuwe partij de enige voorstander was in de verkiezingen voordat en waarin de nieuwe partij tot het parlement is verkozen. Zo kan men het meest zeker zijn dat bestaande partijen deze punten hebben overgenomen van de nieuwe partij. Zo worden type-I-fouten voorkomen: een verandering in een verkiezingsprogramma van een bestaande partij wordt alleen aan een nieuwe partij gerelateerd als het zo zeker als mogelijk is dat het niet uit een ander programma is gekomen. Deze methode kan uiteraard wel leiden tot type-II-fouten: veranderingen die het gevolg zijn van de aanwezigheid van een nieuwe partij worden niet opgenomen, omdat ze geen uniek standpunt betreffen.

Het codeerproces bestaat uit twee stappen. Voor de twee verschillende maten worden dezelfde onderliggende coderingen gebruikt, maar deze worden op een andere manier geïntegreerd. Eerst wordt het programma van de nieuwe partij opgedeeld in voorstellen.³ Vervolgens worden de verkiezingsprogramma's van andere partijen vergeleken met deze voorstellen: de programma's voor $t = -1$, uit $t = 0$ en na $t = +1$ de verkiezing waarin de partij is toegetreden tot het parlement worden gebruikt.⁴ Per voorstel wordt gekeken of een bestaande partij het eens is met de nieuwe partij (code is $+1$), neutraal is (code is 0), of dat de bestaande partij het oneens is met de nieuwe partij (code is -1).

De volgende stap is de integratie, dat wil zeggen het maken van de reactie- en anticipatiescore. Bij de reactiescore bestaat deze integratie uit twee stappen, te beginnen met de eliminatie van niet-unieke voorstellen. Alle voorstellen die een positieve code hadden voor $t = -1$ en $t = 0$ worden geëlimineerd. Vervolgens wordt de 'gemiddelde positie' van iedere bestaande partij op de unieke voorstellen van de nieuwe partij berekend voor $t = -1$ en $t = +1$: dat is de som van alle coderingen op unieke voorstellen gedeeld door het aantal unieke voorstellen. Het verschil tussen $t = -1$ en $t = +1$ is de mate waarin een partij van mening is veranderd over de unieke voorstellen van de nieuwe partij: de reactiescore. Deze loopt in theorie van $-1,00$ (op alle onderwerpen van neutraal naar negatief) tot $+2,00$ (op alle onderwerpen van negatief naar positief). In de appendix wordt verder ingegaan op enkele beperkingen van deze methode, manieren om op deze beperkingen te reageren, en wat dat dan betekent voor de resultaten.

TABEL 4. Reacties van de VVD op de LPF 1998-2003 (selectie).

#	LPF	VVD		
		1998	2002	2003
1	Beperken gezinsmigratie	+1	+1	+1
2	Afschaffen Europees Parlement	-1	-1	-1
3	Herintroduceren gemeentepolitie	-1	0	0
4	<i>Performance targets</i> voor de politie	0	0	+1
5	Geen extra geld voor onderwijs	0	-1	-1
6	Alle containers die Nederland inkomen scannen op drugs	0	0	0
7	Vluchtelingen in eigen regio opvangen	0	+1	+1
8	Deelname aan inburgering koppelen aan uitkeringen	0	+1	+1

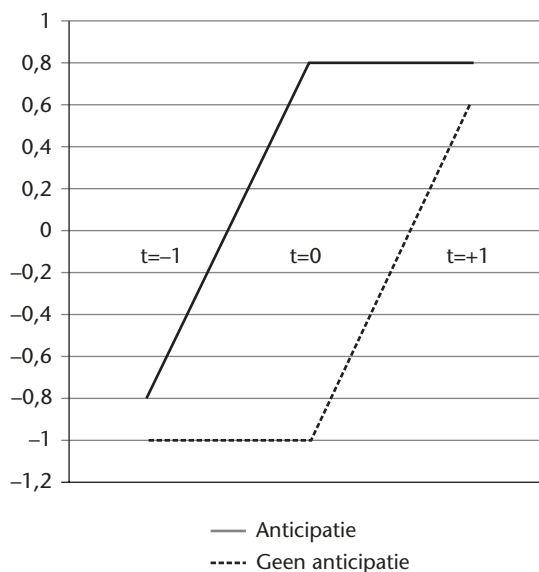
Een voorbeeld helpt wellicht om uit te leggen hoe de coderingen zijn gemaakt. In tabel 4 staan acht voorstellen uit het LPF-verkiezingsprogramma uit 2002 en het boek van Pim Fortuyn (2002), *De Puinhopen van Acht Jaar Paars*. Deze vormen slechts een fractie van de in totaal 139 voorstellen die de LPF heeft gedaan in haar

programma en in Fortuyns boek; daarom is het een goede illustratie. In tabel 4 staan ook de posities van de VVD ten opzichte van de voorstellen op basis van het programma van 1998, 2002 en het verkiezingspamflet van 2003. Er zijn drie coderingen mogelijk: de VVD kan een vergelijkbaar voorstel maken als de LPF doet. In 1998, bijvoorbeeld, stelde de VVD, net als de LPF in 2002, voor om de gezinsmigratie te beperken. Een negatieve codering is ook mogelijk: zo deed de VVD het voorstel om de bevoegdheden van het Europese Parlement te vergroten. Dit gaat in tegen het voorstel van de LPF om dit parlement af te schaffen. Een 0-score betekent dat de VVD het punt niet noemde in haar programma. Zo meldde de VVD in haar programma van 2002 niets over de vraag of de verantwoordelijkheid van de politie op het gemeentelijke niveau moet worden gelegd. Om de reactiescore te berekenen, moet de som van alle coderingen op unieke voorstellen geworden gedeeld door het aantal unieke voorstellen voor 1998 en voor 2003. Het verschil daartussen is de reactiescore. Van de acht voorstellen zijn er vijf uniek (voorstel #1, #7 en #8 vallen weg omdat ze een positieve codering hebben in 1998 en/of 2002). In 1998 is de VVD het op twee punten met de LPF oneens. In 2003 is de VVD het met twee punten oneens, maar op één punt is zij het nu eens met de LPF. Dat betekent dat de gemiddelde code voor de LPF in 1998 $-0,4$ en in 2003 $-0,2$ wordt. Het verschil is $+0,2$. Dat is de waarde van de reactiescore. In dit voorbeeld is de VVD dus positiever geworden over de voorstellen van de LPF.

De anticipatiescore gaat uit van een andere operationalisatie van uniciteit. Om anticipatie te meten, moet een positieve codering in $t = 0$ tellen als een verschuiving en niet worden geëlimineerd als niet-uniek. Immers, juist op $t = 0$ kan het anticiperende gedrag van de bestaande partij waargenomen worden. Daarom wordt een voorstel bij het berekenen van de anticipatiescore slechts geëlimineerd als niet-uniek als dat in een verkiezingsprogramma staat op $t = -1$. De maat is een dichotomie: er is wel of geen anticipatie. Er is sprake van anticipatie als de verschuiving van de bestaande partij op de unieke beleidsvoorstellen van de nieuwe partij groter is voor een nieuwe partij het parlement binnen komt, dan nadat zij is toegetreden. Als de bestaande partij sterker op een partij reageert nadat een nieuwe partij tot het parlement is toegetreden dan daarvoor, is er geen sprake van anticipatie. Hierbij telt slechts de grootte van de 'gemiddelde reactie', niet de richting. De absolute waarden van de gemiddelde reacties worden met elkaar vergeleken. Figuur 1 illustreert dit. Hierin zijn twee lijnen getrokken: één met anticipatie (het verschil zit tussen $t = -1$ en $t = 0$) en één zonder anticipatie (het verschil is tussen $t = 0$ en $t = +1$).

Voor de vergelijking van LPF en VVD zijn er zeven unieke voorstellen; alleen het voorstel #1 wordt geëlimineerd als niet uniek. In 1998 scoort de VVD negatief op twee voorstellen en neutraal op de rest (gemiddelde score van $-0,29$). In 2002 scoort de VVD negatief op twee voorstellen en positief op twee (gemiddelde score

0). En in 2003 scoort de VVD negatief op twee voorstellen en positief op drie (+0,14). De verschuiving in de periode 1998-2002 was groter (0,29) dan in de periode 2002-2003 (0,14). Er is in dit voorbeeld dan ook sprake van anticiperend gedrag: voordat de LPF in de Tweede Kamer kwam had de VVD een groot deel van haar programma overgenomen.

FIGUUR 1. Wel of geen anticipatie.

3.2. De onafhankelijke variabelen

Er zijn drie onafhankelijke variabelen: de grootte van een nieuwe partij, de electorale prestaties van een bestaande partij, en de relatie tussen een nieuwe uitdagende partij en een bestaande uitgedaagde partij.

De grootte van een nieuwe partij wordt uitgedrukt als het percentage van de stemmen dat ze verkregen heeft in de eerste Tweede Kamerverkiezing waarin ze zetels in die Kamer wint. Veertien van de negentien partijen winnen niet veel meer dan 2%, vijf partijen winnen ruim meer dan 2% van de stemmen: AOV, D66, DS70, PVV en LPF. De laatste is met 17% veel groter dan de andere. In de in het navolgende te bespreken modellen is gewerkt met en zonder deze *outlier*, maar dat heeft geen invloed op de significantie en kracht van de relaties. De electorale prestaties van de bestaande partij zijn berekend relatief aan het aantal stemmen dat een partij eerder

heeft gewonnen. De aanname is dat een partij die van 4% naar 2% gaat even sterk zal reageren als een partij die van 40% naar 20% gaat: beide verliezen 50% van hun stemmen. Aangezien het volgens Harmel en Svåsand (1997) gaat om hoe de partij de verkiezingen ervaart, is een dergelijke relatieve en contextgevoelige maat te verkiezen boven een maat die kijkt naar de absolute prestaties van een partij.

Waar het gaat om de uitdager/uitgedaagde-relatie is zo veel als mogelijk uitgegaan van het onderzoek van Rochon (1985) en Krouwel en Lucardie (2008), waarin nieuwe Nederlandse partijen sinds 1946 geassocieerd zijn. Op zeven punten wordt hier in meer of mindere mate van hun classificatie afgeweken. Dat betreft de PSP, die door Rochon (1985, p. 430) werd gekenmerkt als een mobiliserende partij, terwijl hij tegelijkertijd stelt dat deze partij het socialisme, de ideologie van de PvdA, probeerde te 'revitaliseren'. Daarmee is de PSP veeleer uitdager van de PvdA. Rochon (1985, p. 430) classificeert de GPV als een mobiliserende partij, omdat deze partij kiezers mobiliseerde op een nieuwe religieuze scheidslijn tussen vrijgemaakt-gereformeerden en andere gereformeerden. Dit was echter een groep gereformeerden die door de ARP werd beschouwd als achterban; de ARP bleef ook vrijgemaakt-gereformeerden op haar lijst zetten (Harinck, 2001, p. 232). Daarom is de GPV beter te beschouwen als uitdager van de ARP. Rochon (1985, p. 431) karakteriseert de PPR als een mobiliserende partij vanwege haar combinatie van christelijke politiek met aandacht voor sociale en milieuvraagstukken. Maar deze partij richtte zich in de vroege jaren expliciet op christelijke kiezers die deze aandacht misten bij de confessionele partijen (Van Egdom, 1991, p. 8; Waltmans, 1983, p. 35). Omdat de PPR de kiezers van de confessionele partijen probeerde aan te spreken, is zij bovenal hun uitdager. Over de NMP, die slechts één jaar in de Tweede Kamer heeft gezeten, is relatief weinig bekend (Koole, 1995, p. 340), maar zij wordt door Rochon (1985, p. 430) als uitdager van de VVD gezien, omdat beide partijen een grote mate van programmatische overeenkomst hadden. Een relatie als uitdager vereist echter dat de partij zich in haar campagne op de kiezers van de uitgedaagde partij richt, en dat is voor de NMP onbekend. Daarom is er onvoldoende reden de NMP als uitdager te classificeren. De RPF wordt door Rochon (1985, p. 430) gezien als een uitdager van de GPV, omdat deze partij deels is ontstaan uit een groep die zich verzette tegen het feit dat de GPV slechts openstond voor vrijgemaakt-gereformeerden. De andere groepen die in de RPF opgingen, werden echter gevormd door mensen die zich verzetten tegen de linkse koers van de ARP en de samenwerking van ARP met KVP (Van Mulligen, 2010, p. 33). Daarom is de RPF beter te beschouwen als uitdager van het CDA. De EVP wordt door Rochon (1985, p. 430) gezien als uitdager van de PPR, maar deze van het CDA afgesplitste groep beschouwde zich zelf primair als het 'geweten van het CDA' (Nieboer & Lucardie, 1992, p. 155). Daarom is het verkieslijk om in navolging van De Bas (1999, p. 103) de partij te zien als een uitdager van het CDA. Krouwel en Lucardie (2008, p. 287),

ten slotte, beschouwen de PVV als een uitdager van de VVD. In haar politieke ideologie, bijvoorbeeld de kritiek op het door ‘links’ gedomineerde opinieklimaat en op de politieke elite en in haar verdediging van liberale verworvenheden tegenover het gevaar van de ‘islamisering’, lijkt de PVV sterker op de LPF (Vossen, te verschijnen). In die zin is de PVV te beschouwen als een mobiliserende partij in de traditie van de LPF.

4. De reactiescore

Dit onderzoek richt zich ten eerste op de reacties van bestaande partijen op nieuwe partijen nadat deze zijn toegetreden tot het parlement (de Tweede Kamer). Dit is gemeten met de reactiescore, die uitdrukt hoe partijen reageren op een nieuwe partij in een maat lopend van een sterk negatieve reactie (-1,00) tot een sterk positieve reactie (+2,00). Gemiddeld reageren partijen licht positief op een nieuwe partij (+0,033), maar er zijn aanzienlijke verschillen tussen partijen. Een aantal partijen reageert heel sterk op een nieuwe partij. Zo heeft de KVP een score van +0,21 in reactie op de KNP, wat betekent dat ze veel unieke punten van deze partij heeft overgenomen. Er zijn eveneens sterke negatieve reacties: de ChristenUnie heeft een score van -0,14 in reactie op de PVV, wat betekent dat ze meer unieke punten van de partij is gaan afwijzen sinds de PVV in de Tweede Kamer zit. De SP krijgt over het algemeen negatieve reacties (gemiddelde reactie -0,018). Als partijen met heel hoge reacties van slechts één enkele individuele partij worden geëlimineerd, heeft D66 de meest positieve reactie (+0,049).

TABEL 5. Covarianten van de gemengde reactiescore.

Onafhankelijke variabelen	Maat	Relatie	N
Grootte van de nieuwe partij	Pearsons r	0,005	161
Prestatie van de bestaande partij	Pearsons r	-0,188 *	161
Uitgedaagd	Eta	0,029	94

* Significant op het 0,05-niveau.

De vraag is vervolgens wat de patronen in reacties van bestaande partijen verklaart. In tabel 5 staat een overzicht van de covarianten van de gemengde reactiescore. Om de hypothesen te testen worden deze individueel afgelopen. Ten eerste is er is geen significante correlatie tussen de reacties van bestaande partijen en de grootte van de nieuwe partij. De hypothese dat er een relatie was tussen de grootte van een nieuwe partij en de reacties van de bestaande partijen moet verworpen

ANTICIPATIE EN REACTIE

worden. Er is echter wel een statistisch significante relatie (op 0,05-niveau) tussen de electorale prestaties van een bestaande partij en hoe de bestaande partijen reageren (Pearsons r : -0,188). De relatie laat zien dat partijen die zetels verliezen sterkere positieve reacties afgeven op de nieuwe partij. Deze relatie heeft weliswaar beperkte verklarende kracht, maar de hypothese vindt steun in de data. De derde hypothese betreft de uitgedaagde partij. Hier wordt gekeken of de partij die wordt uitgedaagd door een nieuwe partij sterker reageert dan partijen die niet worden uitgedaagd. De reacties op mobiliserende nieuwe partijen worden dus niet opgenomen. Er is geen significante relatie met deze variabele en reactiescore. Deze hypothese moet gegeven deze uitkomst verworpen worden.

TABEL 6. Twee regressiemodellen en gemengde reactiescore.

Onafhankelijke variabelen	Model 1		Model 2	
	Beta	Sign.	Beta	Sign.
Grootte van de nieuwe partij	-0,004		-0,005	
Prestatie van de bestaande partij	-0,188	*	-0,188	*
Grootte van de nieuwe partij * Prestatie van de bestaande partij			-0,001	
R-Squared	0,035		0,035	
N	161		161	

* Significat op het 0,05-niveau.

De regressieanalyse, gepresenteerd in tabel 6, onderstreept de geformuleerde conclusies. In het model met en zonder een interactieterm is er maar één sterke, significante variabele: de electorale prestaties van de bestaande partij. In vergelijking daarmee zijn alle andere relaties zeer zwak; de interactieterm is niet significant, heeft een lage bètawarde en verhoogt de verklaarde variantie niet. De hypothese dat er een interactierelatie is moet worden verworpen.

Er blijkt aldus maar één robuuste, significante relatie met de reactiescore te bestaan: hoe meer bestaande partijen verliezen, des te positiever ze reageren op de binnenkomst van een nieuwe partij. Dit duidt erop dat er geen onderscheid gemaakt moet worden tussen kleine nieuwe partijen, die door bestaande partijen genegeerd kunnen worden, en grote nieuwe partijen die een serieuze bedreiging zijn voor bestaande partijen. Bestaande partijen reageren positiever wanneer zij, vanwege hun eigen verkiezingsuitslag, een reden hebben om juist op deze partij te reageren, dan wanneer dit niet het geval is.

5. De anticipatiescore

Het is mogelijk dat partijen op de komst van een nieuwe partij anticiperen en voordat de partij in het parlement komt punten uit haar programma overnemen. Om dit te bestuderen moet er minder streng worden omgegaan met het begrip uniek: slechts als een voorstel al gedaan is in verkiezingsprogramma's voordat een nieuwe partij tot het systeem is togetreden, wordt het geëlimineerd als niet-uniek. De resultaten zijn opmerkelijk: in 45% van de nieuwe partij/oude partijparen is anticipatie aanwezig. Bij de LPF, waar bestaande partijen niet sterk op reageerden, is daarentegen veel anticipatie zichtbaar: er was slechts één partij (GroenLinks) die sterker na de entree van de LPF in de politieke arena op de partij reageerde dan daarvoor. Voor de EVP was er de minste anticipatie.

Wat is het effect van anticipatie op de electorale prestaties van een nieuwe partij? Men zou wellicht verwachten dat partijen waarop wordt geanticipeerd het in electoraal opzicht minder goed doen dan partijen waarvan op de komst in de Kamer niet wordt geanticipeerd. Het tegenovergestelde is waar: gemiddeld doen partijen waarop geanticipeerd wordt het significant *beter* dan partijen waarvoor dat niet het geval is. De relatie is statistisch significant maar is zwak en heeft beperkte verklarende kracht (η^2 is 0,193 – significant op het 0,05-niveau). Hypothese 5 moet worden verworpen.

Het gesignaleerde patroon duidt op een interessante mogelijkheid: nieuwe partijen waarbij op de komst in het parlement wordt geanticipeerd, doen het beter dan andere nieuwe partijen. De uiteindelijke uitslag van een partij bij de verkiezingen is waarschijnlijk een redelijke indicator van hoe de andere partijen schatten dat deze partij het zal doen. De relatie is dan ook mogelijk 'andersom': bestaande partijen nemen in anticipatie punten over van nieuwe partijen, *omdat* ze groot kunnen worden. Partijen proberen niet de pas af te snijden van een nieuwe partij, maar de schade van de klap zo klein mogelijk te maken. De hypothese die verworpen is over de reactiescore, lijkt hier en in deze variant ondersteund te worden: partijen reageren relatief sterk op een grotere partij, maar zij doen dat voordat deze partij het parlement inkomt in plaats van daarna.

6. Conclusie

Volgens de gevestigde opvatting zou op een grotere (nieuwe) partij positiever gereageerd worden dan op een kleine partij (Harmel & Svåsand, 1997). De data die hier zijn gepresenteerd laten echter zien dat er geen relatie is tussen de grootte van een

ANTICIPATIE EN REACTIE

nieuwe partij en de reacties van bestaande partijen. Er is wel, zoals bij het toetsen van hypothese 5 is gebleken, een positieve relatie tussen de verkiezingsuitslag van een nieuwe partij en de mate waarin op een partij geanticipeerd wordt. Dit lijkt erop te duiden dat bestaande partijen de opkomst van grote nieuwe partijen zien aankomen en in anticipatie alvast punten uit het programma van die relatief succesvolle nieuwkomer overnemen.

Een andere hypothese stelt dat er een relatie is tussen de verkiezingsuitslag van de bestaande partijen en de mate waarin zij reageren op nieuwe partijen. Er is inderdaad sprake van een significante relatie in de juiste richting: nadat een partij in een verkiezing verloren heeft, reageert zij positiever dan een partij die de verkiezingen heeft gewonnen. Als een bestaande partij geconfronteerd wordt met een slechte uitslag in de verkiezing waarin een nieuwe partij is binnengekomen, neemt zij punten uit het programma van die partij over.

Harmel en Svåsand (1997) stelden dat deze twee factoren aanwezig moesten zijn om een sterke verschuiving in de standpunten van een bestaande partij te zien: de bestaande partij moest in de verkiezingen zijn afgestraft en de nieuwe partij moet een groot aantal stemmen winnen. Deze relatie is gemodelleerd als een interactie-effect. In het regressiemodel had deze variabele echter een heel beperkte rol. Daarom moet deze hypothese verworpen worden. Dat betekent echter niet dat de achterliggende theoretische notie in alle opzichten onjuist is. De relatie is veeleer gecompliceerder dan Harmel en Svåsand (1997) stelden: de voorstellen van grote nieuwe partijen worden, nog voor ze in de Tweede Kamer komen, overgenomen door bestaande partijen. Als bestaande partijen zelf de verkiezingen hebben verloren, nemen ze nog meer punten over. Het is niet zo dat beide factoren aanwezig moeten zijn voor een bepaalde uitkomst, maar wel dat deze factoren de reacties van bestaande partijen op verschillende momenten bepalen. De hypothese met betrekking tot de relatie tussen uitgedaagde en uitdagende partijen leverde een nulresultaat op: partijen die zijn uitgedaagd reageren niet positiever dan partijen die niet zijn uitgedaagd.

De hypothese dat bestaande partijen door op de voorstellen van de nieuwe partij te anticiperen kunnen voorkomen dat een nieuwe partij uitgroeit tot een grote bedreiging, wordt niet ondersteund door deze data. Zoals al een aantal keer werd gesteld in deze conclusie, is de relatie eerder andersom: bestaande partijen anticiperen nadrukkelijk op de binnenkomst van grote nieuwe partijen.

Noten

1 Dit artikel is een bewerking van een paper die is gepresenteerd op het Politicologenetmaal in Leuven, 28 mei 2010. De auteur dankt de deelnemers van de werkgroep "The New Wave: The nature, causes and impact of populist, new and niche parties on European democracies", alsmede prof. dr. Rudy Andeweg, dr. Huib Pellikaan en de anonieme beoordelaars van *Res Publica* voor hun commentaar.

2 Zes lijsten die in deze periode voor het eerst zetels kregen toegewezen in het parlement worden niet opgenomen in het onderzoek, omdat het geen nieuwe partijen in deze betekenis zijn: VVD, KNP, CDA, CD, GroenLinks en ChristenUnie. De Volkspartij voor Vrijheid en Democratie (VVD) was een fusie van de Partij van de Vrijheid (PvdV) en een groep rond PvdA-dissident Pieter Oud en is te zien als transformatie van de PvdV. De KNP deed in 1952 voor het eerst mee maar had in 1948 aan de verkiezingen deelgenomen als lijst-Welter; dit betreft een naamwijziging. Het Christen-Democratisch Appèl deed voor het eerst mee aan de Tweede Kamerverkiezingen in 1977 als fusie van de Anti-Revolutionaire Partij, Christelijk-Historische Unie en Katholieke Volkspartij. De Centrum-Democraten haalden voor het eerst een zetel bij de Tweede Kamerverkiezingen van 1989, maar werden gevormd door het enige kamerlid van de Centrumpartij; vanwege de programmatische gelijkenissen tussen deze partijen wordt de partij beschouwd als een transformatie. GroenLinks haalde voor het eerst zetels bij de verkiezingen van 1989 en was een fusie van de Communistische Partij Nederland, PSP, PPR en EVP. De ChristenUnie haalde voor het eerst Kamerzetels in 2002, en is gevormd als fusie van RPF en GPV.

3 Een voorstel is een 'quasi-sentence' dat een specifiek beleidsvoorstel behelst. Eerder onderzoek heeft getoond dat er een grote mate variantie is in hoeveel quasi-sentencescodeurs verkiezingsprogramma's indelen (Benoit, Laver & Mikhaylov, 2007, zoals geciteerd in Benoit, Laver & Mikhaylov, 2008). Bij de LPF zijn zowel het programma als de voorstellen uit het boek *De Puinhopen van Acht Jaar Paars* gebruikt.

4 Een probleem is dat niet alle partijen in alle jaren een volledig verkiezingsprogramma hebben gepubliceerd, met name in jaren met vervroegde verkiezingen (1959, 1972, 1982 en 2003). Als partijen een geamendeerd programma hebben gepubliceerd, is dat gebruikt. Als de partijen slechts een addendum hebben gepubliceerd, dan is bij het coderen zowel gebruik gemaakt van het oude verkiezingsprogramma als van dit addendum. In 1972 had geen van de partijen een nieuw programma gepubliceerd; 1977 is geselecteerd als het $t = +1$ -moment voor nieuwe partijen die in 1971 in de Tweede Kamer kwamen (PPR, de NMP en DS70).

Bibliografie

- Bale, T. (2003). Cinderella and Her Ugly Sisters: the Mainstream and Extreme Right in Europe's Bipolarising Party System. *West European Politics*, 26 (3), 67-90.
- Benoit, K.M. Laver & S. Mikhaylov (2008). *Treating Words as Data with Error Estimating Uncertainty in the Comparative Manifesto Project Measures*. Mimeo. Dublin: Trinity College.
- De Bas, J. (1999). *De Muis die even Brulde. De Evangelische Volkspartij 1981-1991*. Kampen: Kok.
- Demker, M. (1997). Changing Party Ideology: Gaullist Parties Facing Voters, Leaders and Competitors. *Party Politics*, 3 (3), 407-426.
- DiMaggio, P.J. & W.W. Powell (1991). The Iron Cage Revisited: Institutional Isomorphism and Collective Rationality. In P.J. DiMaggio & W.W. Powell (Eds.) *The New Institutionalism in Organizational Analysis* (pp. 63-82). Chicago: University Press.
- Donovan, M. & D. Broughton (1999). Party System Change in Western Europe. In D. Broughton & M. Donovan (Eds.) *Changing Party Systems in Western Europe* (pp. 255-274). London: Pinter.
- Downs, A. (1957). *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper Collins.
- Downs, W.M. (2001). Pariahs in their Midst: Belgian and Norwegian Parties React to Extremist Threats. *West European Politics*, 24 (3), 23-42.
- Fortuyn, P. (2002). *De Puinhopen van Acht Jaar Paars*. Uithoorn: Karakter Uitgevers.
- Gerring, J. (2007). *Case Study Research. Principles and Practices*. Cambridge: Cambridge University Press
- Harinck, G. (2001). Het Ontstaan van het Gereformeerd Politiek Verbond 1945-1949. In G. Harinck, R. Kuiper & P. Bak (Eds.) *De Antirevolutionaire Partij 1829-1980* (pp. 223-238). Hilversum: Verloren.
- Harmel, R. (1985). On the Study of New Parties. *International Political Science Review*, 6 (4), 403-418.
- Harmel, R. & L. Svåsand (1997). The Influence of New Parties on Old Parties' Platforms: the Cases of the Progress Parties and Conservative Parties of Denmark and Norway. *Party Politics*, 3 (3), 315-340.
- Heinisch, R. (2003). Success in Opposition - Failure in Government: Explaining the Performance of Right-Wing Populist Parties in Public Office. *West European Politics*, 26 (3), 91-130.
- Hippe, J., P. Lucardie & G. Voerman (1995). Kroniek 1994 Overzicht van de partijpolitieke gebeurtenissen van het jaar 1994. In G. Voerman (Ed.) *Jaarboek DNPP* (pp. 14-91). Groningen: Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen.
- Hippe, J., A.P.M. Lucardie & G. Voerman (2004). Kroniek 2002 Overzicht van de partijpolitieke gebeurtenissen van het jaar 2002. In G. Voerman (Ed.) *Jaarboek DNPP 2002* (pp. 18-180). Groningen: Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen.
- Huijbrechts, D. (2006). *Ignore, Copy/Paste, Delete? Assessing Established Parties' Responses to New Party Emergence*. Onuitgegeven MA scriptie, Vrije Universiteit Amsterdam.

- Koole, R. (1995). *Politieke Partijen in Nederland. Ontstaan en Ontwikkeling van partijen en partijstelsel*. Utrecht: Het Spectrum.
- Krouwel, A. & P. Lucardie (2008). Waiting in the Wings: New Parties in the Netherlands. *Acta Politica*, 42 (2-3), 278-307.
- Lucardie, A.P.M. (2000). Prophets, Purifiers and Prolocutors: Towards a Theory of the Emergence of New Parties. *Party Politics*, 6 (2), 175-187.
- Mair, P. (1997). *Party System Change. Approaches and Interpretations*. Oxford: Clarendon Press.
- Mair, P. (1999). New Political Parties in Established Party Systems: How Successful Are They? In E. Beukel, K.K. Klausen & P.E. Mouritzen (Eds.), *Elites, Parties and Democracy: Festschrift for Professor Mogens N. Pedersen* (pp. 207-224). Odense: University Press.
- Meguid, B.M. (2005). Competition Between Unequals: The Role of Mainstream Party Strategy in Niche Party Success. *American Political Science Review*, 99 (3), 347-359.
- Nieboer, M. & A.P.M. Lucardie (1992). Aanschuiven tegen het CDA' of aansluiten bij klein links? De geschiedenis van de Evangelische Volkspartij. In G. Voerman (Ed.) *Jaarboek DNPP 1991* (pp. 149-167). Groningen: Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen.
- Norris, P. (2005). *Radical Right. Voters and Parties in the Electoral Market*. Cambridge: University Press.
- Norris, P. & J. Lovenduski (2004). Why Parties Fail to Learn: Electoral Defeat, Selective Perception and British Party Politics. *Party Politics*, 10 (1), 85-104.
- Pellikaan, H., S.L. de Lange en T. van der Meer (2007). Fortuyn's Legacy: Party System Change in the Netherlands. *Comparative European Politics*, 5 (3), 282-302.
- Rochon, T.R. (1985). Mobilizers and Challengers: Towards a Theory of New Party Success. *International Political Science Review*, 6 (4), 419-439.
- Schain, M.A. (2002) The Impact of the French National Front on the French Political System. In M. Schain, A. Zolberg & P. Hossay (Eds.) *Shadows over Europe. The Development and Impact of the Extreme Right in Western Europe* (pp. 223-244). Houndmills: Palgrave/MacMillan.
- Schain, M.A. (2006). The Extreme-Right and Immigration Policy Making: Measuring Direct and Indirect Effects. *West European Politics*, 29 (2), 270-289.
- Schattschneider, E.E. (1960). *The Semi-Sovereign People. A Realists view on Democracy in America*. New York: Holt, Rhineheart and Winston.
- Sjöblom, G. (1968). *Party Strategies in a Multiparty System*. Lund: Student-litteratur.
- Tomassen, E. (2003). *Tussen Eenheid en Verscheidenheid. Katholiek politiek dissidentisme in Nederland 1945-1980*. Onuitgegeven doctorale scriptie, Katholieke Universiteit Nijmegen.
- Van der Land, L. (1962) *Het ontstaan van de Pacifistisch Socialistische Partij*. Amsterdam: UvA.

ANTICIPATIE EN REACTIE

- Van Donselaar, J. & C. Van Praag (1983). *Stemmen op de Centrumpartij. De opkomst van anti-vreemdelingen partijen in Nederland*. Leiden: Rijksuniversiteit Leiden.
- Van Egdome, H. (1991). *Er werd een commissie ingesteld... Lief en leed in 23 jaar PPR*. Amsterdam: Leeuwenberg.
- Van Mulligen, R. (2010). Tussen Evangelisch en Reformatorisch. Het politiek getuigenis van de RPF (1975-2003). In J. Hippe & G. Voerman (Eds.) *Van de Marge naar de Macht. De ChristenUnie 2000-2010* (pp. 31-50). Amsterdam: Boom.
- Vossen, K. (nog te verschijnen). Van Bolkestein via Bush naar Bat Ye'Or. De ideologische ontwikkeling van Geert Wilders. In G. Voerman (Ed.), *Jaarboek DNPP 2008*. Groningen: Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen. Voor publicatie te verkrijgen via <http://dnpp.eldoc.ub.rug.nl/FILES/root/jb-dnpp/jb08/KoenVossenartikelJB2008.pdf>.
- Waltmans, H. (1983). *Niet bij Rood Alleen. Vijftien jaar Nederlandse politiek en de geschiedenis van de PPR*. Groningen: Xenon.
- Ware, A. (1996) *Political Parties and Party Systems*. Oxford: University Press.

Appendix. **Reactiescore – alternatieve meetinstrumenten**TABEL 7. **Voorstellen per partij.**

Nieuwe partij	Totaal aantal voorstellen	Uniek			
		t=-1		t=0 en t=-1	
KNP	37	16	43%	14	38%
PSP	23	14	61%	9	39%
GPV	62	34	54%	31	50%
BP	22	14	64%	12	54%
D66	92	64	70%	31	34%
PPR	78	36	46%	12	15%
DS70	90	44	49%	22	24%
NMP	23	5	22%	2	9%
RKPN	73	-	-	18	25%
RPF	295	143	49%	98	33%
EVP	366	92	25%	84	23%
CP	48	13	27%	12	25%
AOV	141	54	38%	31	22%
SP	117	44	38%	31	27%
U55+	117	31	27%	14	12%
LN	101	19	19%	11	11%
LPF	139	61	43%	33	24%
PvdD	227	127	56%	107	47%
PVV	107	43	40%	29	27%

In deze appendix wordt aandacht besteed aan de robuustheid van de relaties. De reactiescore die gepresenteerd is, heeft namelijk twee problemen: ten eerste is er een relatie tussen het aantal unieke voorstellen van een partij en de mate waarin partijen reageren. In tabel 7 zijn de lengtes van programma's weergegeven. Er staan gemiddeld 113 voorstellen in een programma, en onder de strengste operationalisatie van uniciteit is gemiddeld 29% van het programma uniek. Geen enkele nieuwe partij heeft een programma dat meer dan 55% uniek is. Er is wel een aantal *outliers* aan de andere kant van de schaal, namelijk partijen met heel weinig unieke voorstellen, zoals NMP en PSP. Er is een relatie tussen de reacties van de nieuwe partijen en de lengte van het programma. Partijen met een laag aantal unieke voorstellen krijgen meer reacties van bestaande partijen: dit betreft zowel negatieve als positieve reacties. Hun reacties zijn extremer. Hoe meer unieke voorstellen een partij in haar programma heeft, des te minder reacties. Er is een wiskundige en een inhoudelijke verklaring voor dit fenomeen. Ten eerste hebben partijen met een langer programma een grotere deler in de gehanteerde berekening. Als er uit een kort programma en uit een lang programma evenveel punten worden overgenomen, dan zal de reactiescore voor het lange programma lager uitvallen dan voor het korte. Partijen met een hoger aantal unieke voorstellen hebben echter ook meer mogelijkheden voor reacties. Er is ook een substantiële reden: partijen met meer unieke voorstellen hebben een gedetailleerder programma en de kans op een positieve of een negatieve score is hier veel kleiner dan in een programma dat een veel algemener karakter heeft.

Dit probleem kan op twee manieren worden aangepakt. Ten eerste kunnen *outliers* geëlimineerd worden. Dat betreft twee partijen (NMP en PSP). Deze partijen hebben minder dan 10 unieke voorstellen. Ten tweede zou de reactiescore aangepast kunnen worden, zodat deze niet iedere reactie even zwaar rekent maar de zwaarte van de reactie relateert aan de aandacht die de bestaande partij aan dat specifieke voorstel besteedt. Als iedere codering gewogen wordt voor het relatieve aantal woorden uit het programma dat aan dat onderwerp wordt gespenseerd, is de mate niet meer afhankelijk van het aantal unieke voorstellen van de nieuwe partij. Er is een significante correlatie tussen de reactiescore en de gewogen reactiescore (0,507 – significant op het 0,01-niveau).

Het tweede probleem van de reactiescore is dat hierbij het aantal negatieve reacties wordt afgetrokken van het aantal positieve reacties. Dit kan tot de volgende situatie leiden: stel een partij zegt op $t = -1$ niets over de unieke voorstellen van een nieuwe partij (gemiddelde positie is 0) maar op $t = +1$ heeft deze partij één punt van een nieuwe partij overgenomen en deze partij op één ander punt tegengesproken (gemiddelde positie is 0). Dan is de waarde van de reactiescore 0, terwijl de bestaande partij op twee unieke punten van de nieuwe partij haar mening heeft veranderd.

ANTICIPATIE EN REACTIE

Om met dit probleem om te gaan is het mogelijk een responsiescore te berekenen in plaats van een reactiescore. Hierbij worden positieve en negatieve reacties gelijk behandeld: de maat gaat dan van 0 (geen reactie) naar 1 (op alle unieke punten reactie zowel negatief als positief). De responsiescore is dan dus meer een maat van de aandacht die een bestaande partij aan de unieke onderwerpen van een nieuwe partij besteedt dan een maat van haar positie op de unieke onderwerpen. Er is een significante correlatie tussen de reactiescore en de responsiescore (0,487 – significant op het 0,01-niveau).

TABEL 8. Covarianten van de alternatieven voor gemengde reactiescore.

Onafhankelijke variabele	Maat	Relatie			N
		Reactiescore zonder outliers	Gewogen reactiescore	Responsiescore	
Grootte van de nieuwe partij	Pearsons r	0,025	0,026	0,056	161 (145)
Prestatie van de bestaande partij	Pearsons r	-0,132	-0,168 *	-0,038	161 (145)
Uitgedaagd	Eta	0,120	0,133	0,190	94 (87)

* Significant op het 0,05-niveau.

De N voor de analyse met de geëlimineerde outliers staat tussen haakjes.

In tabel 8 zijn resultaten van de nieuwe analyses met deze drie oplossingen weergegeven. Eén resultaat blijft staan: als de outliers geëlimineerd worden, als er gewogen wordt en als er negatieve en positieve reacties zijn, dan blijft er geen relatie tussen de reactiescores en de grootte van een nieuwe partij. Voor de tweede variabele (de prestatie van de bestaande partij) zijn de resultaten minder eenduidig: deze relatie blijft in alle gevallen in de juiste richting. De Pearsons r wordt echter erg laag voor de responsiescore, en alleen bij de gewogen reactiescore is de waarde significant op het 0,05-niveau. Dit duidt erop dat de bestaande partijen die verliezen positief reageren op een nieuwe partij en partijen die winnen eerder negatief. Een tegenovergesteld patroon is zichtbaar bij de relatie tussen een uitgedaagde en een uitdagende partij: in alle analyses wordt de relatie sterker en blijft deze in de juiste richting. Voor de responsiescore is de relatie zelfs significant (op het 0,1-niveau). Dit duidt erop dat uitgedaagde partijen sterker reageren op hun uitdager, maar dat dit zowel positieve als negatieve reacties zijn. De resultaten die hierboven zijn gepresenteerd versterken en specificeren het beeld dat eerder is gepresenteerd: de grootte van een nieuwe partij heeft geen invloed op de reacties van bestaande partijen. De prestaties van bestaande partijen hangen met name samen met de reactiescore, maar wel zo dat winnende partijen negatief reageren en verliezende partijen positief. Uitgedaagde partijen laten zowel negatieve als positieve reacties

zien, wat leidt tot een nulresultaat voor de reactiescore, maar een positief resultaat voor de responsiescore.